

-I-

APOKALYPSA

A viděl jsem nové nebe a novou zemi.
Zjevení xxi, i

E o Velikonocích roku 1915, během těžkých bojů, které tehdy probíhaly na karpatském úseku východní fronty, byl rakouský pěší prapor, zakopaný na rovině poblíž přítoku Dněstru, obklíčen plukem ruského jezdecktva. Sousední rakouský prapor u stoupil, čímž vznikla v linii mezera, a skupina nepřátel, která se plížila z vyvýšeného místa na druhém břehu, v noci překročila řeku a pod rouškou tmy a silného dělostřeleckého ostřelování postoupila na místo na křídle rakouských pozic. Za rozbřesku Rusové zaútočili zepředu i zezadu. Rakušané byli ve svých blátivých zákopech zcela zaskočeni. Zatímco se bránili čelnímu útoku, jak jen to šlo, vrhli se na ně zezadu další Rusové ve vysokých černých čepicích z ovčí kůže a s dlouhými dvoubřítými kopími slavné Čerkeské divize, řvoucí a vraždící hordy, jejichž hroty kopí se krutě leskly v ranním slunci. V rakouských zákopech zavládl naprostý zmatek. Většina důstojníků se nacházela dále na linii, kam se předešlé noci vydali slavit Velikonoce a kde je nepřátelský útok zaskočil. Velitelství pluku mělo již dávno přeplněna. Někteří rakouští důstojníci a mužstvo, ponechaní sami sobě, pokračovali v boji, jiní se snažili odevzdat. Čerkesové zase nedali žádnou čtvrt, ale zabíjeli a zabíjeli a zabíjeli. Teprve když se na scéně konečně objevil prapor ruské pěchoty, bylo krveprolití zastaveno a přeživší Rakušané byli shromážděni a zajati.

Mezi zajatci byl i těžce zraněný mladý chorvatský *feldwebel*,

nebo praporčík s modrýma očima a světlými kudrnatými vlasy, který se jmenoval Josip Broz. Současně se mu věnovali dva Čerkesové. Zatímco se s puškou a bajonetem bránil jednomu z nich, druhý mu kopím probodl záda a zanechal ho krvácejícího v bezvědomí v zákopu. Spolu s ostatními zajatci byl odvezen zpět na základnu a odtud pomalými a bolestivými kroky do Ruska. Tak se stalo, že se Josip Broz", který se později proslavil jako jugoslávský maršál Tito, ocitl v Rusku o dva roky později, kdy vypukla ruská revoluce, a tak se vytvořil první článek v řetězci událostí, které neměly zůstat bez vlivu na světové dějiny.

O raném životě Josipa Broze se donedávna vědělo jen málo. Jako by se jeho začátkům nepřikládal žádný velký význam, jako by vyrostl jako dospělý a plně vyzbrojený revolucionář z kolektivní matrice revoluce - čistě politický fenomén, ve vztahu k němuž nemohly mít žádné lidské ani osobní ohledy žádný význam. Dnes už je závoj nad událostmi oněch prvních let do jisté míry zvednutý. To, co bylo odhaleno, není ani zvlášť překvapivé, ani zvlášť významné, ale může to posloužit k osvětlení lidského a osobního vývoje člověka, jehož lidské a osobní vlastnosti se nakonec ukázaly jako nekonečně důležitější, než on sám nebo kdokoli jiný mohl tušit,

Feldwebel Broz se narodil o třiatdvacet let dříve, v květnu 1892, v malé vesnici Kumrovec v Chorvatsku, které bylo tehdy součástí Rakouska-Uherska. Pocházel z hrdé, vzpurné rasy, která mluvila svým slovanským jazykem a lpěla na svých starobylých tradicích. V průběhu staletí se Chorvati občas vzbouřili proti svým rakouským nebo uherským vládcům, podobně jako se jejich sousedé Srbové, rovněž Jihoslované, vzbouřili proti Turkům. V poslední době se jim podařilo získat určité menší ústupky. To je však jen povzbudilo k tomu, aby ještě důrazněji usilovali o to, co se pro mnohé stalo konečným cílem: nezávislost na Rakousku-Uhersku a spojení se svými jihoslovanskými bratry na druhé straně hranice v Srbsku.

Kumrovec se nacházel na hranicích Chorvatska a Slovinska, v Zagorje neboli "Zemi za horami"¹, zelené, kopcovité krajině, bohaté na lesy a stromy.

hojně zavlažované řekami a horskými potoky. Samotná vesnice ležela na říčce Sutla v příjemném úrodném údolí pod zalesněnými kopci. Její chalupy s červenými střechami nebo došky, jejichž zdi byly natřeny různými pestrými barvami, se neuspořádaně shlukovaly kolem jediné blátivé vesnické ulice. Na okolních loukách se pásli dobytek, ovce a koně. Řady topolů a vrb vyznačovaly tok potoků a říček. Vínohrady se střídaly se sady a kukuřičnými poli. Na strmém kopci nad vesnicí se tyčil bělostný kostelík svatého Roka a o kus dál, na dalším kopci, se tyčil Cesargrad, zřícenina hradu Erdödysů, kdysi feudálních pánů Kumrovce a okolí. Po celé délce údolí byly roztroušeny další hrady a vesnice, z nichž každá měla nad střechami vyčnívající kostelní věž.

Josipův otec Franjo Broz, jehož předkové byli v Kumrovci usazeni již několik set let, žil se svou ženou a dětmi na okraji vesnice v nízkém, solidně postaveném, obilném domě, který sdíleli s několika bratřenci. Každá rodina měla dvě místnosti a polovinu kuchyně. Franjovy pokoje byly po pravé straně, když jste vstoupili do dveří. Rodiče spali v masivní posteli v jednom z pokojů. Nové dítě est (Josip byl sedmým z patnácti dětí) spalo ve stejně masivní kolébce po jejich boku. Ostatní děti spaly, kde se dalo: na podlaze, na velkých kachlových kamnech, nahoře na půdě. Nábytek byl prostý a skromný: jeden nebo dva stoly a několik hrubých lavic. Stěny byly obílené. Na stěně ve větším z obou pokojů visela barevná vosková skupina Svaté rodiny a za ní hudební skříňka, která hrála melodii hymny, a pod ní nápis: Na kachlích kamen byly také svaté obrázky: *"Jesus, Maria und Josef, erleuchtet, rettet uni helfet uns"*. V kuchyni byly dva krby a dvě pece, pro každou rodinu jedna, a ruční mlýnek na mletí obilí. Za domem se rozkládal kousek zahrady s několika ovocnými stromy a studnou a za ní mírně se svažující kukuřičné pole. Z přední strany bylo vidět na vysoký pás zalesněných kopců, které se strmě zvedaly na druhé straně údolí.

Franjo, tmavý, vytáhlý muž s akvilínovými rysy a černými kudrnatými vlasy, měl příjemnou, ale nestálou povahu a rád pil. Hospodařil na tuctu akrů, které zdědil po otci, a protože to jemu a jeho rodině nestačilo, vydělával si příležitostnými pracemi jako povozník. Byl velký mluvka a věnoval se také

příležitostně obchoduje s dobyt看em a koňmi, senem a obilím. Potuloval se po venkově a hledal klienty, stále více času trávil poflakováním po jarmarcích a popíjením v hostincích. Postupem času mu bylo často hůř, když se napil, a téměř vždy byl zadlužený. Jeho žena Marija, vysoká, plavovlasá a modrooká žena z druhé strany slovinských hranic, měla mnohem silnější povahu. Byla to ona, kdo vychovával děti k poslušnosti a udržoval věci v chodu, jak nejlépe uměl, a od rána do večera se snažila uživit oba konce, zatímco manželova záliba v pití sílila a rodinné jmění rychle upadalo.

Osm ze čtrnácti Josipových sourozenců zemřelo, když byli ještě docela malí. Sedm přeživších mělo těžký život. Skoro nikdy neměli dost jídla a často hladověli. Od šesti nebo sedmi let si vydělávali na živobytí prací, vodili krávy na pastvu, kopali nebo pomáhali mlít obilí. V noci se lačně přetahovali o poslední kůrku nebo poslední sousto masa, pokud nějaké bylo*.

Když nebylo potřeba nic jiného*, chodil malý Josip, nebo Ježa, jak mu říkali, do vesnické školy, nízké jednopatrové budovy o pár set metrů dál v ulici se dvěma ponurými třídami a obvyklými řadami dřevěných lavic. Zpočátku ho škola mátlala, ale byl přirozeně inteligentní a brzy se jeho známky dost dobře vyrovnaly známkám ostatních dětí. Ve škole vydržel čtyři roky a odešel, když mu bylo dvanáct. Ze školních záznamů vyplývá, že v té době už byl "velmi dobrý" v zahradničení, tělocviku a písmu, zatímco jeho chování je popsáno jako "výborné".

Většinu dětství však strávil venku na poli*. Nejraději ze všeho se staral o otcovy koně a jezdit uměl téměř stejně rychle, jako chodit. Měl také rád psy a jednou v zimě mu zlomilo srdce, když jeho otec, jako obvykle zadlužený, musel prodat jejich ovčáckého psa Poláka, aby měl na dříví. K Jožově radosti však Polák brzy od svého nového pána utekl a vrátil se domů, kde ho děti přivítaly zpět a schovaly ho v jeskyni, dokud se po něm nepřestalo pátrat.

O nedělích posílala matka, zbožná katolička, Jožu a jeho sourozence do malého bílého kostela nad vesnicí, kde spolu s dalším chlapcem, oděným v sutaně a červené sutaně, sloužili jako akolyté, mávali kadidelnicí a odříkávali latinské odpovědi. Joža chodil do kostela rád. Líbil se mu zpěv a

Rituál a vůně kadidla a rád byl akolytou. Ale jednou po mši, když pomáhal knězi odložit roucho, náhodou šmátral po kazetách a kněz, velký nevrlý muž, čerstvě příchozí do vesnice, mu zacpal uši. Joža pak odmítl sloužit u oltáře a do kostela chodil, jen když ho k tomu někdo donutil.

Ačkoli jeho chování ve škole bylo označeno za "vynikající", jeho chování, když nebyl pod dohledem učitelů, bylo podle všeho méně příkladné. Měl podnikavou a nezávislou povahu, a když došlo ke rvačkám s chlapci z vedlejší vesnice nebo k pytláckým výpravám či nájezdům na sousedův sad, byl obvykle vůdcem. Současníci vzpomínají na jeho vynalézavost, s jakou tyto výpravy plánoval, a na hbitost a vynalézavost, s jakou je prováděl. Ačkoli byl drobné postavy, byl houževnatý a mrštný a neustále v pohybu, a když nájezdníky dostihla odplata, málokdy to byl Joža, kdo trpěl. Jednou, když ho majitel sadu přistihl na hrušni, seskočil z větvi přímo na hlavu nešťastníka, srazil ho na zem a pak utekl pryč, zastavil se jen proto, aby cestou posbíral ještě pár hrušek.

Starší ho obecně považovali za otravného*. Nikdy nebyl potichu, neustále na ně střílel proudem otázek, otravoval je s žádostí o další jídlo nebo prováděl různé triky. Byl však matčíným oblíbeným dítětem, které jí pomáhalo na chvíli zapomenout na starosti a problémy, jež ji nyní tížily čím dál víc. Měl stejně světlé vlasy a modré oči jako ona sama, a když byl malý, žádal ji, aby mu zpívala písničky, vyprávěla pohádky nebo mu natahovala na stěnu hrací skříňku, aby ji mohl poslouchat. A přestože jeho neustálé eskapády byly otravné, byl to také, když se ho podařilo chytit, užitečný malý chlapec, který ochotně a dobře vykonával práci, kterou mu svěřili, a často projevoval zdatnost a vynalézavost přesahující jeho věk.

Jožovo dětství bylo těžké, ale bylo v něm mnoho příjemného: toulky lesem a po kopcích, pozorování stád v údolí za horkých letních dnů, koupání nebo rybaření v řece, výstupy na zříceninu hradu, zimní posezení u ohně, vyprávění o jiných zemích a jiných stoletích, o válce, vzpouře a dobrodružství. Velkou část svého raného dětství strávil u matčina otce, veselého starce, který vlastnil šedesát hektarů pastvin a lesů za hranicemi ve Slovinsku. Joža byl oddaný

dědečkovi a vesele se vydával po bílé prašné cestě lemované ovocnými stromy, která se vinula údolím řeky Suda přes louky a kolem statků a pak se prudce stáčela do úzké rokle, kde řeka protékala mezi strmými zalesněnými skalami. Dědeček s ním sdílel zálibu v žertování a ti dva si spolu skvěle rozuměli. Přes den se mu Joza staral o koně a večer po večeri se spolu stařík a malý chlapec celé hodiny smáli a vtipkovali. Ještě dlouho po oddělení, když už byl dědeček mnoho let po smrti, se Josip přistihl, že na dny, které spolu strávili, vzpomíná jako na nejšťastnější v jeho raném životě.

Život v Chorvatsku na přelomu století byl těžký a Josipův otec měl v úmyslu poslat ho hledat štěstí do Ameriky, jakmile v y r o s t e . Když však k tomu došlo, Franjo Broz nedokázal sehnat potřebnou sumu peněz, a tak byl mladý Josip v roce 1907, když mu bylo patnáct let, na radu svého bratrance poslán do nedalekého města Sisak, aby pracoval jako číšník v kavárně.

Kavárna v Sisaku byla nejlepší ve městě, příjemně umístěná v parku u řeky. Pro malého venkovského chlapce byla jasná světla malého provinčního města, veselá cikánská kapela hrající pod stromy, elegantní uniformy důstojníků, kteří kavárnu navštěvovali, a ještě elegantnější šaty dam, které je doprovázely, zjevením. Život číšníka však Josipu Brozovi nevyhovoval. Připadalo mu to jako marné zaměstnání, které k ničemu nevede. Rozhodl se, že se musí za každou cenu naučit pořádnému řemeslu. Vzpomněl si na krátkou cestu vlakem do Sisaku. Lokomotiva, kterou viděl poprvé v životě, ho fascinovala. Stejně jako ostatní chlapci toužil být strojvůdcem*. Stejně jako ostatní chlapci, jak se ukázalo, nemohl tuto touhu uspokojit- Ale přesto musel najít prostor pro své mechanické myšlení. Při práci v kavárně se spřátelil se dvěma mladíky, kteří se učili u zámečnicka jménem Nicholas Karas, který, jak mu řekli, by mohl mít místo pro dalšího učně. Karas, velký, podsaditý a bujarý muž, měl dílnu v malém domku v postranní ulici, za kterým byl dvorek. Karas byl náležitě osloven, a když si vyslechl, co mu Josip říká, se smíchem souhlasil, že patnáctiletého chlapce přijme jako učně. Franjo, který přijel z Kumrovce, aby podepsal učňovskou smlouvu, byl jako obvykle krátký na to, aby se vyučil.

a Josip si musel koupit své první montérky z vlastní kapsy za peníze, které si vydělal jako číšník.

Josip si tři roky v učení užíval. P r á c e byla těžká, ale líbila se mu. Líbila se mu vůně oleje, šumění soustruhů a vrtaček a jiskry, které létaly z roztaveného kovu. Především se mu líbil pocit, že něco vyrábí. Bylo spousta různých věcí, které se daly vyrábět. Karas byl jakýmsi všeobecným mechanikem, který nejen konstruoval zámky, ale také opravoval jízdní kola a mlátičky, opravoval brokovnice a dělal efektní železářské práce. V zimě v dílně přespávali učni. V létě spali na půdě na seně. Jídlo bylo dobré a vydatné. Josip si našel mnoho přátel a ve volném čase bylo co dělat. Dva večery v týdnu chodil do zvláštní školy pro učně, kde mohl pokračovat ve všeobecném vzdělání. Během pobytu v Sisaku se věnoval četbě. Četl vše, co mu přišlo pod ruku: historii, beletrii, cestopisy a dobrodružné příběhy. Neměl dost volného času, aby přečetl vše, co chtěl. A tak začal číst i v pracovní době. Jednoho dne, když seděl u svého soustruhu ponořený do posledního dílu *Dobrodružství Sherlocka Holmese*, k t e r ý tehdy vycházel v místní seriálové podobě, se vrtačka, kterou měl sledovat, rozbila na kusy. V tu chvíli se vedle něj vynořil jeho zaměstnavatel a jednou dobře mířenou ranou ho srazil k zemi. Josip věděl, že se mýlí, ale neměl rád, když ho někdo srážel. Utekl a vzal si práci v cihelně. Hned ho přivedla policie a poslala ho do vězení za porušení smlouvy. Starý Karas se však na svého záškoláckého učně nezlobil. Poslal mu do vězení oběd, zařídil jeho propuštění a pak ho vzal zpět do dílny n a zbytek jeho učednické praxe. O několik týdnů později Josip dokončil svou první práci jako vyučený kovotepec: krásné kované zábradlí, které dodnes zdobí schodiště okresního soudu v Sisaku.

Josip Broz ukončil výcvik a opustil Sisak. Chtěl pokračovat v e své profesi a chtěl se podívat do světa. V osmnácti letech, v roce 1910, se vydal do Agramu, dnešního Záhřebu, hlavního města Chorvatska, a našel si tam práci jako mechanik. Agram se svými širokými alejemi ořešáků a platanů, operou a majestátními řadami stromů, které v něm rostly, byl pro něj velkým zážitkem.

vládních budov se štukovými fasádami, bylo krásné město. Na kopci, který dominoval novému městu, stála katedrála, nově opravená v gotickém stylu, a vedle ní arcibiskupský palác. Nad ní se zase na pozadí stromů a zahrad tyčily kostely, opevnění a paláce starého města. Na Illice, hlavní ulici města, se mísili elegantní měšťané s hrachovými mravenci v národních krojích, kteří přišli z venkova. Mezi kočáry, které po ní jezdily sem a tam, se začínalo objevovat i několik automobilů. V kavárnách seděly desítky zámožných měšťanů, kteří si stejně jako jejich ještě zámožnější kolegové v Vídni v klidu četli noviny a popíjeli kávu se smetanou. Ve výlohách obchodů bylo vystaveno zboží, které mladý Broz nikdy neviděl, luxusní zboží, o jehož existenci neměl ani tušení. V dělnické čtvrti, kde našel pokoj, byla chudoba a bída známější, ale i tam bylo všechno ve větším měřítku než cokoli, co kdy viděl.

V Agramu zůstal dva měsíce. V Sisaku mu někteří kolegové mechanici vyprávěli o socialismu a odborovém hnutí. V Agramu se stal členem Svazu kovodělníků a Sociálnědemokratické strany Chorvatska a Slavonie a dostal odznak s kladivem a dvěma sepjatýma rukama. Nejdůležitější v jeho mysli však byla touha našetřit dost peněz, aby si mohl koupit nový oblek, který by si odvezl domů do Kumrovce. Vždycky toužil mít dobré oblečení. Dokonce uvažoval o tom, že se stane krejčím, aby si je mohl sám šít. Nyní si za své úspory, které činily dvacet zlatých, koupil ten nejlepší oblek, který se mu podařilo sehnat, a vítězoslavně si ho pověsil do svého bytu. Když se však večer vrátil do svého pokoje, zjistil, že dveře jsou otevřené a oblek zmizel. Neměl už žádné peníze. Když se na Vánoce vrátil domů, nebyl oblečený o nic lépe než o s t a t n í . Ale kuřecí polévka, kterou mu uvařila matka, chutnala výborně a jeho přátelé a příbuzní s nadšením poslouchali jeho vyprávění o životě ve velkém městě.

Dva měsíce zůstal Josip doma a pracoval jako dělník." Netrvalo však dlouho a zaslechl, že lidé říkají, že nemá smysl, aby chlapec chodil na tříleté učiliště, když se z něj stane jen obyčejný dělník. A tak se vzdorovitě znovu vydal na cesty, tentokrát putoval dál a hledal, co se dá.

práce, do Laibachu a Terstu, do Mannheimu, Plzně, Mnichova a Vídně.

Práci nebylo vždy snadné sehnat a v prvních letech života se stávalo, že byl bez jídla i bez přístřeší na noc. Byl však mladý a odhodlaný prosadit se ve světě a nenechal se takovými drobnými neúspěchy odradit. Když mu chyběly peníze, přespával ve stodolách a hladověl. Kromě toho měl život své kompenzace a uvolnění. Fotografie pořízená v této době ho zachycuje v uniformě tělocvičného spolku "Sokol", robustní drobné postavy s pérem v čepici a s výrazem vzdoru ve tváři. Politicky byl Sokol protihabsburský, ale Josipovi se na něm nejvíce líbilo kamarádství a pestrobarevná uniforma a elegantní čepice s pérem a svižný pochod za kapelou.

Jeho cesty mu rozšířily obzory a zkušenosti. Naučily ho také starat se sám o sebe. Naučil se německy a česky a zdokonalil se ve znalostech techniky. Po večerech bral lekce tance a brzy se točil stejně obratně jako kterýkoli Vídeňák na valčíky Johanna Strausse a Franze Lehára, které i v pozdějších letech zůstaly jeho oblíbenými melodiemi. Už nebyl obyčejným venkovským chlapcem. V roce 1913, kdy byl v jednadvaceti letech povolán na dvouletou vojenskou službu* do rakouské armády, pracoval jako zručný mechanik a zkušební řidič v továrně Daimler u Vídně.

Jako příslušník neprivilegované menšiny neprojevoval Josip Broz, stejně jako většina jeho spolubojovníků v chorvatském pluku, v němž sloužil, žádné silné pocity loajality vůči Rakousku-Uhersku nebo císaři Františku Josefovi. Přesto byl dobrým vojákem. Byl pohotový po fyzické i duševní stránce a zajímal se o vojenské záležitosti. Do roka byl vyslán na poddůstojnický kurz a poté, co se vyznamenal v šermířských závodech v Budínském moru, byl povýšen na *Stabsfeldwebel* (rotmistra) v chorvatském infanterie pluku, v němž sloužil.

Osud tomu chtěl, že Josip Broz měl brzy dostat příležitost prokázat svou bojovou hodnotu. Dne 28. června 1914 vyvrcholila krize, která v jihovýchodní Evropě již dlouho doznívala. Toho dne, na svátek svatého Víta, navštívil rakouský arcivévoda František Ferdinand při návštěvě města Sarajevo v nově anektované zemi

v bosenské provincii, zastřelil mladý bosenský Srb Gavrilo Princip. Atentát, který naplánovala skupina srbských teroristů v Bělehradě, byl výrazem národních aspirací císařových jihoslovanských poddaných a symbolem jejich roztrpčení z pokračující habsburské nadvlády. Rakouské vládě se také zdálo, že se jí naskytne dlouho hledaná příležitost, jak se jednou provždy vypořádat se sousedním Srbskem, které ne bezdůvodně považovala za hlavní zdroj pansrbské a panslovanské agitace na svém panství. Přísné rakouské ultimátum bylo předloženo ve stupni Bel. Rusko přišlo Srbsku na pomoc. Německo podpořilo Rakousko. Francie a Velká Británie mobilizovaly. Začátkem srpna byla Evropa ve válce.

O několik týdnů později byl pluk Josipa Broze poslán na frontu. Na podzim roku 1914 postoupili Rusové přes Cařihrad do vzdálenosti 125 mil od Budapešti a rakouské posily byly nyní nasazeny, aby vyplnily mezeru a zastavily jejich postup. Josip už zažil nějaké boje proti Srbům nedaleko Bělehradu, ale teprve na karpatské frontě poprvé skutečně okusil válku.

Nebyla to příliš příjemná fronta ani příliš příjemná válka. V době, kdy jeho pluk dorazil na frontu, byla krutá zima. Rakušané i Rusové byli špatně vybaveni. Na obou stranách docházelo k těžkým ztrátám v důsledku omrzlin a expozice. Došlo také k mnoha těžkým bojům, kdy Rusové vrhali do útoku obrovské masy špatně vyzbrojené pěchoty, často bez předchozí dělostřelecké palby, ve snaze porazit nepřítele pouhou početní převahou. V noci, sám na svém pozorovacím stanovišti, s pohledem na zasněžené, mrtvolami poseté prostranství země nikoho, měl Feldwebel Broz často k veselým myšlenkám daleko.

Ale vždycky je určitým zadostiučiněním, když děláte něco, v čem jste dobří. Mladý Broz byl dobrý v nájezdech za nepřátelské linie. Vyrostl na venkově a byl vycvičen ve městě, byl odolný a pohotový. Měl podnikavou povahu a dobrodružnou povahu. Byl statečný, odhodlaný a vynalézavý. Především byl přirozeným vůdcem a jeho muži ho rádi následovali. Jako velitel čtyř se noc vydával na "spanilé jízdy a průzkumy a přivázel zajatce a informace.

V době, kdy byl na jaře 1915 zajat, se už začínal orientovat.

Válka zkrátka udělala pro Josipa Broze to, co měla udělat pro miliony jeho současníků. Přivedla ho k dospělosti dříve, než bylo zdrávo. Snímek, který pořídil v zákopech jeho přítel ze stejného pluku, ukazuje tvář, která je již plná charakteru. Mladistvé rysy pod rakouskou kšiltovkou jsou přísné a soustředěné. Oči, které hledí podél hlavně pušky, jsou ostražitě, ústa neobyčejně rozhodná. Už teď je to hrozivá tvář.

Úder kopím, který Josipa Broze srazil k zemi, byl o š k l i v ý . Vnikl mu do těla těsně pod levou paží, těsně minul srdce a zanechal hlubokou a nepříjemnou ránu. Po příjezdu do Ruska byl převezen do Svjažska, městečka na Volze v Kazaňské gubernii, asi pět set kilometrů východně od Moskvy. Tam strávil něco přes rok v nemocnici ve starém pravoslavném klášteře, kde se zotavoval ze zranění, následného zápalu plic a nakonec z tyfu, který chytil od zavšivených spolupacientů. Na jedné ze stěn visel svatý obrázek a on na něm ve svém de liriu zuřil a obviňoval světce, kterého zobrazoval, že se mu snaží ukrást jeho touhy. Jak se mu postupně dařilo lépe, začal s e učít rusky. Dvě školačky, které bydlely nedaleko, dcery lékaře a inženýra, které nepochybně přitahovalo mladíkovo odvážné vystupování a hezký vzhled a jeho zajímavá bledost, mu nosily ke čtení ruské knihy, Turgeněva a Tolstého, a pak se s ním zdržovaly v r o z h o v o r u .

Navzdory těžkostem měl jeho život vězně jistě zajímavosti. Svou rasou byl Slovan. A nyní se nacházel ve slovanské zemi, mezi slovanskými spoluobčany, ve Svaté Rusi. Zjistil, že jazyk se příliš neliší od jeho rodné chorvatštiny. Od první chvíle rozuměl většině toho, co se kolem něj říkalo, a zanedlouho už mluvil plynně rusky. Teď, když žil mezi nimi, mnoho set kilometrů od palebné linie, považoval své pozdější nepřátele za docela příjemné společníky. Bylo na nich mnoho přitažlivého: jejich dobrosrdečnost, družnost, z v y k vysedávat celé noci, mluvit, zpívat a pít, šíře jejich povahy, jak tomu říkali, odmítání nechat se odradit tím, co se jim

považovány za maličkosti; jejich přehlížení detailů; ničivá prudkost jejich emocí; jejich odvaha a nesmírná schopnost vytrvat.

Jejich země ho také přitahovala. Nikdo, kdo má představivost...

a Broz jich měl dostatek - jeho první kontakt s Východem ho nemohl nechat zcela klidným a zde, ve vládě Kazaně, na okraji Tartárie, se ocitl v jedné z těch oblastí, kde Evropa přechází v Asii. Ze stepí sem přijížděli Tataři tmavé pleti s úzkýma očima a vysokými lícními kostmi. Byla tam obrovská zvlněná rovina, táhnoucí se tisíce mil daleko, až k Uralu, k Černému moři, k hranicím Číny a Persie. Všechno působilo dojmem rozlehlosti, prostornosti, síly. Moci s příměsí anarchie a násilí.

Zdálo se, že ani Rusové k němu nechovají o nic větší zášť než on k nim. Nebyli to od přírody nevraživí lidé a nezdálo se, že by válka pro mnohé z nich znamenala víc než pro něj. A v každém případě to nebyl Šváb, Hun, ale bratr Slovan.

A pak tu bylo ještě něco. Pro inteligentního pozorovatele - a Brozovi inteligence nechyběla - byly den ode dne zřetelnější známky toho, že se v Rusku něco hýbe, že válka se svými průvodními neštěstími rychle spěje ke svému konci. K nepokojům, které začínaly pronikat všude, přispívala celá řada faktorů: Všude se šířila nechuť k válce a k utrpení a strádání, které s sebou přinášela; hněv na sociální nespravedlnost a na zradu, korupci a neefektivitu na vysokých místech; polovičatý, sentimentální, intelektuální radikalismus; hluboce zakořeněná přirozená tendence k chaosu a revoluci; a konečně odhodlání malé, bezohledné skupiny lidí - některých v Rusku, některých stále v exilu v zahraničí - využít všech těchto různých faktorů nespokojenosti pro své vlastní cíle.

Když byl Josip Broz v květnu 1916 konečně natolik zdrav, že mohl opustit nemocnici, byl poslán na jih do Ardatova u Samary v dnešní Kujbyševské gubernii, kde začal pracovat jako mechanik ve mlýně. O několik měsíců později, ke konci roku 1916, dostal na starost partu dalších vězňů, kteří pracovali na Transsibiřské magistrále mezi Perm a Jekatěrinburgem (dnešní Sverdlovsk) a na bázi

městečko Kungur na Urale. Právě v Kunguru se v březnu, V roce 1917, kdy byl v přísném vězení za jakýsi kázeňský přestupek, se k němu dostala zpráva, že v Petrohradě a Moskvě vypukla revoluce. Z cely, v níž byl zavřený, slyšel, jak dav v kravatách křičí "Pryč s carem". Zdálo se, že car abdikoval. Byla ustavena slabá Prozatímní vláda pod liberálním a radikálním vedením a vytvořena Rada vojáků a dělníků, která zastupovala extrémnější revoluční živly a zejména bolševickou část sociálnědemokratické strany.

Z vlastní předválečné zkušenosti průmyslového dělníka Broz neměl žádnou zálibu v kapitalistech ani v kapitalismu, v aristokracii ani v aristokracii, v císařích ani v impériích. Dalo by se říci, že to, co se dělo v Rusku, se ho netýkalo, ale během dvou let, které tam strávil jako vězeň, se jeho sympatie přiklonily na stranu těch, kteří usilovali o svržení stávajícího řádu. Ve vzduchu byla cítit vzpoura, vzpoura chudých a utlačovaných proti bohatým a privilegovaným, dělnické třídy proti svým pánům. Byl mladý a události, které se kolem něj odehrávaly, byly vypočítané tak, aby roznítily mladistvou představivost. Je sotva překvapivé, že když se jednou dostal z vězení, pocítil nutkání se k nim připojit.

Od počátku stál na straně revolucionářů, a když se téměř okamžitě objevily rozpory mezi umírněnými a extrémisty, sympatizoval právě s extrémisty, s malou, ale dobře organizovanou menšinou bolševiků. Velmi brzy se kvůli svým sympatiím dostal do potíží. Ve vzrušení z vlastních domácích záležitostí měla prozatímní vláda jen málo času zabývat se válečnými zajatci. Ale válečný zajatec, který se aktivně postavil na stranu jejich soupeřů o moc, byl poněkud zvláštní případ a netrvalo dlouho a Broz byl zatčen jako bolševik.

Ve vězení nezůstal dlouho. V železničních dílnách se spřátelil s jedním starým inženýrem, který sdílel jeho sympatie k bolševikům. Jeho nově nalezený přítel mu pomohl dostat se z vězení, dal mu nějaké civilní oblečení a poskytl mu dopis pro svého syna, který pracoval jako inženýr ve velké petrohradské zbrojovce Putilov. Takto vybaven se koncem června vydal na cestu do Ruska.

dlouhá cesta na západ. Nejprve šel pěšky. Pak o dvě stanice dál našel nákladní vlak do Petrohradu. Ukrytý v nákladním autě mezi pytlí s obilím dorazil o několik dní později do hlavního města, kde ho přivítal syn jeho přítele.

Okamžik jeho příjezdu byl pro dějiny Ruska a vlastně celého světa rozhodující. Situace v Petrohradě se rychle vymykala kontrole. Prozatímní vláda pod vedením Kerenského rychle ztrácela kontrolu a moc stále více přecházela do rukou rad dělníků a vojáků a jejich prostřednictvím do rukou bolševiků, kteří ji využívali k vytváření chaosu a znemožňování vládních úkolů. Až dosud bolševici pracovali s jednou vážnou nevýhodou: jejich hlavní vůdci byli stále v zahraničí. Někteří, jako Lenin, byli ve Švýcarsku, jiní v Severní Americe. V dubnu se pak Lenin s pomocí německého generálního štábu, který mu zajistil cestu v zapečetěném vlaku ze Švýcarska přes Německo do Ruska, vrátil. Během několika týdnů ho následovali Trockij a Zinovjev. Netrvalo dlouho a dali o sobě vědět. Brzy se Leninovo jméno dostalo do povědomí všech.

Bolševici nyní zorganizovali masové demonstrace proti Prozatímní vládě - šlo o slavné červencové demonstrace. Následovaly rozsáhlé nepokoje. Josip Broz se k nim nadšeně připojil. Když dav dorazil na nádraží, dostal se pod těžkou kulometnou palbu vládních vojsk na střeše nádražních budov. Mnoho demonstrantů bylo zabito a následovalo rozsáhlé zatýkání příznivců bolševiků. Mezi zatčenými díse nacházel i jeho přítel, inženýrův syn, u kterého pobýval. V konfúzi velkoměsta, uprostřed vřavy revoluce, byl nyní Josip Broz odkázán sám na sebe.

Po nějaké době, kdy přespával pod mosty a skrýval se, kde se dalo, se nakonec rozhodl, že se pokusí dostat do Finska. Na hranicích byl však zatčen a poslán zpět do Petrohradu, kde ho zavřeli do vlhkých, krysami zamořených kobek pevnosti svatého Petra a Pavla na jejím ostrově uprostřed vířících vod Něvy. Tam strávil tři týdny. To už mluvil plyně rusky a jeho věznitelé zpočátku odmítali uvěřit, že je cizinec. Nakonec se mu podařilo přesvědčit je, že je válečný zajatec*, ale...

Jediným výsledkem bylo, že se ho rozhodli poslat zpět pod dohledem do jeho zajateckého tábora na Sibiři.

Broz byl připraven odjet na Sibiř, ale raději cestoval nezávisle na úřadech. Když pomalu jedoucí, přeplněný vlak dorazil do Jekatěrinburgu, požádal svůj doprovod o dovolení, aby si mohl dojet pro vodu na čaj, a pak, vmísiv se do davu na plošině, naskočil do osobního vlaku směřujícího do Omsku, který právě vyjížděl z nádraží. Když se ho četník, který se k vlaku připojil o kus dál, zeptal, zda neviděl uprchlého rakouského zajatce, odpověděl plynulou ruštinou, že nikoli.

O den nebo dva později, krátce před příjezdem do Omsku, byl vlak, v němž Broz cestoval, zastaven a obsazen ozbrojeným davem. Cestující se ptali, co se děje. Dav odpověděl, že vypukla bolševická revoluce a byla nastolena sovětská vláda. Zdálo se, že byli vysláni z Omska, aby zadrželi uprchlé příslušníky buržoazie. Psal se 7. listopad 1917,

Poté, co zjistili, že nejde o uprchlého buržousta, ale o rakouského válečného zajatce, jehož politické názory se shodují s jejich, přivítali omštlí bolševici Brože s otevřenou náručí. "*Vsto v poriadke*," říkali uklidňujícím způsobem, "všechno je v pořádku." Dodali, že pokud bude chtít, může se dokonce přidat k Rudé gardě; mnoho jeho spoluvězňů tak již učinilo. O několik dní později byl řádně zapsán.

Broz měl v Rusku strávit další tři roky. Byla to léta krveprolití a zmatků. V roce 1918 byl Omsk znovu dobyt bílými a on se musel skrývat. Ukrývala ho sedmnáctiletá ruská dívka Pelagea Bělušnová, zkráceně Polka, která byla stejně jako on bolševik. Měla modré oči a dlouhé světlé vlasy a byla dojemně krásná. Zamilovali se do sebe.

Brzy se o jeho přítomnosti v Omsku dozvěděli bílí a začali po něm pátrat. Pobyt v Omsku už pro něj nebyl bezpečný. Uprchl do blízkých stepí. Tam se dostal do kontaktu s kmenem kirgizských kočovníků, mongolských jezdců s tmavou pletí, měsíčními tvářemi, rozříznutýma očima a vysokými lícními kostmi, kteří žili obklopeni svými stády v malých kulatých stanech zvaných *ibit*as. Jejich náčelník, Hadži Isaj Džaksembajev, byl významný muž, který vlastnil stádo dvou nebo tří tisíc písečných koní, desítky žen a asi stovku dětí. Naštěstí

18MIMO ZÁKON

pro Josipa Broze Isaj nedávno získal motorový mlýn a potřeboval mechanika. Broz ukázal, co s mlýnem umí, a byl okamžitě přijat. Jeho zručnost při obsluze a údržbě a při párování dalších zvláštních strojů, které měli, připadala prostým kočovníkům zázračná. Také jeho jezdecké umění si získalo jejich přízeň Brzy dosáhl postavení, kterému se vyrovnal jen náčelník, který na něj naléhal, aby se oženil s některou z jeho krásných, i když soumravných dcer a usadil se.

Přestože Broz nepřijal Isajovo pozvání stát se trvalým členem kmene, strávil s Kirgizem mnoho měsíců. Dobře si s nimi rozuměl a oni s ním. Naučil se jejich řeč a nosil jejich oblečení. Jejich život mu vyhovoval. V létě se svými obrovskými stády koní ujížděli stovky kilometrů nekonečnou stepí. Někdy se vydávali na lov vlků s oštěpy a on jel s nimi a užíval si zběsilou honičku po ozvěnou se nesoucí pláni. V zimě, když teplota klesla hluboko pod bod mrazu, se zahrabali a zůstali na místě, shlukli se kolem ohně ve svých *kjhirkách*, povídali si a vyprávěli příběhy.

Nakonec bolševici Omsk dobyli zpět a Broz se tam mohl vrátit. Nejdříve se pokusil získat zprávy o Polce. I ona z Omska utekla, ale nakonec ji našel v sousední nudné vesnici. Nedlouho poté se stala jeho ženou.

Počátkem roku 1920 se Josip Broz vydal s nevěstou do Petrohradu. Odtud se o několik měsíců později vydal do své země. Doslechl se, že i tam se věci ubírají r e v o l u č n í m směrem, a toužil se vrátit zpět.*

Události, které prožil, Josipa Broze poznamenaly. Když se v roce 1915 poprvé dostal do Ruska jako vězeň, postrádal hluboké přesvědčení, pevný životní cíl, vůdčí princip, věc, které by se věnoval. Když o pět let později opustil Rusko a vrátil se domů, už tomu tak nebylo. Na vlastní oči byl svědkem vítězství bolševické revoluce a vzniku sovětského státu. Viděl, jak se dělnická třída

• Anton Ciliga ve své knize *La Yougoslame sous la Menace Interieure et Extériorc* uvádí, že se Broz vrátil z Ruska až v roce 1925. Pro toto tvrzení se mi však nepodařilo najít nezávislou oporu.

k nimž sám patřil, povstat a chopit se moci. Viděl, nebo si myslel, že viděl budoucnost - budoucnost Ruska a celého světa. Našel věc, ve srovnání s níž rodina, náboženství a vlast nic neznamenal, věc, která vyžadovala naprostou a absolutní oddanost. Stal se komunistou. Od nynějška měl jediný cíl: šířit evangelium komunismu, co nejdříve uskutečnit komunistickou revoluci ve své zemi. Že by tam taková revoluce nikdy nemusela být, nebo že by v případě revoluce nemusela být úspěšná, to byly myšlenky, které mu ani na okamžik nepřišly na mysl.